

Joan Pagès i Antoni Santisteban (coords.)

Les qüestions socialment vives i l'ensenyament de les ciències socials

Joan Pagès i Antoni Santisteban (coords.)
Ronald W. Evans, Nicole Tutiaux-Guillon, Antonio Brusa, Elena Musci,
Alicia Graciela Funes, Ramón López Facal, Carles Anguera, Gustavo A. González Valencia,
Jesús Granados, Marta Castañeda Meneses, Joan Berlanga, Agnès Boixader, Vicent Espí,
Marina Fernández, Joan Llusà, Margarida Garrigó Fullola, Jordi Ortega, Jordi Nomen, Neus González

Les qüestions socialment vives i l'ensenyament de les ciències socials

Universitat Autònoma de Barcelona
Servei de Publicacions
Bellaterra, 2011

Primera edició: desembre de 2011

Edició i impressió
Universitat Autònoma de Barcelona
Servei de Publicacions
Edifici A. 08193 Bellaterra. Spain
Tel. 93 581 10 22. Fax 93 581 32 39
sp@uab.cat
<http://publicacions.uab.cat/>

Imprés a Espanya. Printed in Spain

Dipòsit legal: B-41276-2011
ISBN 978-84-490-2836-6

ÍNDIX

Introducció a les VII Jornades, <i>Joan Pagès i Antoni Santisteban</i>	7
La naturalesa tràgica de la reforma escolar nord-americana. El cas dels estudis socials, <i>Ronald W. Evans</i>	13
Les qüestions socialment vives, un repte per a la història i la geografia escolars, <i>Nicole Tutiaux-Guillon</i>	25
La didàctica difícil. Els problemes dels límits de l'ensenyament històric, <i>Antonio Brusa, Elena Musci</i>	45
La enseñanza de la historia y los problemas sociopolíticos: de la historia reciente/presente al futuro, <i>Alicia Graciela Funes</i>	53
Conflictos sociales candentes en el aula, <i>Ramón López Facal</i>	65
Les qüestions socialment rellevants a l'ensenyament de les ciències socials a Catalunya: passat, present i futur, <i>Joan Pagès i Antoni Santisteban</i>	77
Una investigació sobre les representacions del futur en l'alumnat d'educació secundària, <i>Carles Anguera</i>	93
La enseñanza de la democracia como una cuestión social relevante en Colombia. Realidades y esperanzas, <i>Gustavo A. González Valencia</i>	103
Insostenibilitats i oportunitats: fenòmens vius per treballar a l'aula de ciències socials, <i>Jesús Granados</i>	111
Bicentenario de las independencias: el problema de la reproducción de estereotipos en la enseñanza de la historia, <i>Marta Castañeda Meneses</i>	121
El grup ARIE 2005-2010: un model d'investigació sobre el pensament històric, <i>Joan Berlanga, Agnès Boixader,</i> <i>Vicent Espí, Marina Fernández, Joan Llusà</i>	129

Qüestions socialment vives a l'escola: una experiència en educació primària fent ràdio, <i>Margarida Garrigó Fullola</i>	137
Vivim alguns barris de Barcelona, <i>Jordi Ortega, Jordi Nomen</i>	145
Reflexions al voltant de les qüestions socialment vives i l'ensenyament de les ciències socials. Conclusions de les VII Jornades Internacionals de Recerca en Didàctica de les Ciències Socials, <i>Neus González-Monfort</i>	153

Introducció a les VII Jornades

Joan Pagès, Antoni Santisteban

Aquest llibre conté les ponències, recerques i experiències, presentades a les VII Jornades Internacionals de Recerca en Didàctica de les ciències socials, celebrades el 2010 i dedicades a «Les Qüestions Socialment Vives i l'Ensenyament de les Ciències Socials». Les Jornades Internacionals de Recerca en Didàctica de les ciències socials, organitzades per la unitat departamental de Didàctica de les ciències socials i el GREDICS (Grup de recerca en Didàctica de les ciències socials) de la Universitat Autònoma de Barcelona són un fòrum de debat dels principals problemes de l'ensenyament i de l'aprenentatge de les ciències socials, de la geografia i de la història, i de l'educació per a la ciutadania, així com de les seves alternatives. Pretenen ser un espai de trobada entre investigadors i investigadores internacionals (cada any s'intenta comptar amb persones procedents d'Amèrica i d'Europa), i entre aquests i els i les docents d'ensenyament primari i secundari. Pretenen buscar vies per intervenir en la pràctica a partir dels resultats de recerques i de propostes a problemes comuns a nivell internacional. Són, també, unes Jornades que tant s'adrecen a investigadors i investigadores com al professorat que vol entendre millor la seva pràctica i innovar-la. I als investigadors i investigadores per conèixer directament el valor que a les seves recerques atorga el professorat que, a peu d'aula, demana coneixements útils per poder desenvolupar millor la seva tasca. Volem que la relació entre docents i investigadors sigui útil per uns i per altres, per ensenyar millor als nostres nois i a les nostres noies, per ensenyar millor al futur professorat que s'està formant a les aules universitàries.

Per aquesta raó, les Jornades estan dedicades cada any a temàtiques que ens semblen rellevants a nivell internacional. Les que ara presentem van estar dedicades a les *Qüestions socialment vives* (QSV) i als *Problemes socials rellevants*, enfocaments poc practicats encara a la majoria d'aules del nostre país i del món.

Com és sabut, la finalitat principal de l'aprenentatge de les ciències socials és dotar als nois i a les noies de coneixements de tota mena per interpretar el present, enfrontar-se als problemes socials del nostre món i poder participar en la construcció del seu futur personal i social. En aquest sentit, els problemes socials rellevants o les qüestions socialment vives són dues vies vàlides. Els primers responen a la tradició crítica dels «socials studies» nord-americans, les segones a una perspectiva més actual, nascuda a l'entorn francòfon dins l'àmbit de l'ensenyament de les ciències socials i econòmiques del batxillerat i, en menor mesura, en l'àmbit de l'ensenyament de la geografia i la història.

Aquests enfocaments es poden relacionar amb el desenvolupament de la competència social i ciutadana si es posa l'èmfasi en la necessitat de formar el pensament social dels nois i de les noies per a l'acció conscient i deliberada en els seus contex-

tos de vida. Formar d'aquesta manera en la competència social i ciutadana demana per part del professorat partir de problemes socials i, sens dubte, no fugir dels conflictes de la societat actual. La contaminació, la violència o la guerra, en el passat i en el present, la manca de participació o de democràcia, les migracions o l'absència de drets humans en determinats moments de la nostra història. Qüestions que tenim molt properes o que afecten altres territoris dels que ens podem sentir solidaris, conflictes o temàtiques controvertides que han de donar sentit a l'ensenyament i a l'aprenentatge de les ciències socials, de la geografia, la història i l'educació per a la ciutadania.

El llibre s'organitza en tres parts. La primera conté les ponències de les persones convidades: el nord-americà Ronald W. Evans, la francesa Nicole Tutiaux-Guillon, els italians Antonio Brusa i Elena Musci, l'argentina Graciela Funes, el gallec Ramón López Facal i els coordinadors de les Jornades, Joan Pagès i Antoni Santisteban. La segona part, els resultats de diferents recerques realitzades dins del programa de Doctorat en Didàctica de les ciències socials de la UAB o dins de GREDICS: Carles Anguera, Gustavo A. González, Jesús Granados, Marta Castañeda i Joan Berlanga, Agnès Boixader, Vicent Espí, Marina Fernández i Joan Llusà. I, finalment, la tercera part conté dues experiències: una de primària (Margarida Garrigó) i una altra de secundària (Jordi Ortega i Jordi Nomen). El llibre acaba amb les conclusions que ha realitzat Neus González. Una mostra, com es podrà comprovar, variada i heterogènia però amb un eix comú relacionat tant amb els problemes de l'ensenyament de les ciències socials com amb les seves alternatives més engrescadores.

Ronald W. Evans reflexiona sobre el passat dels *socials studies* als Estats Units. Ens mostra una realitat que sempre pendula entre els models curriculars conservadors i els progressistes, que es van alternant defensats per grups de les dues tendències, uns disposats a defensar Dewey i les seves propostes i d'altres atrinxerats en el valor educatiu de la història més tradicional. Evans anomena a aquests enfrontaments la «guerra de les ciències socials», a la qual els conservadors argumenten contra els crítics que s'ataquen els valors o les formes de vida nord-americana, fins i tot contra l'empresa privada. Les ciències socials han estat sempre al centre de les lluites sobre les finalitats de l'educació, a través sobretot del pes de la pròpia història, del què ensenyar i del com fer-ho. De tot plegat, Evans ens proposa extreure una lliçó bàsica: hem de preparar al professorat per a què exerceixi la llibertat de poder triar i d'ensenyar unes ciències socials orientades a la justícia social, la igualtat i el desenvolupament del pensament reflexiu.

Nicole Tutiaux-Guillon ens presenta els problemes de l'ensenyament de les QSV a França. Caracteritza les QSV com un coneixement que té una sèrie de característiques específiques, que necessiten una determinada transposició, una perspectiva de recerca de la controvèrsia i que tenen una implicació personal, emocional i ètica. Les QSV no estan limitades al domini escolar ni disciplinar ni científic, sinó a tots tres. Exemplifica les dificultats d'un currículum centrat en les QSV en dos àmbits: la memòria històrica i el desenvolupament sostenible. Per Tutiaux la pràctica d'ensenyament ha de ser coherent amb les finalitats que es deriven de les QSV, atenant a les emocions, proposant la reflexió sobre la incertesa, afavorint el debat i,

especialment, atenen a la complexitat dels problemes, a la multiplicitat de posicions, a la pluralitat de punts de vista.

Antonio Brusa i Elena Musci desenvolupen el concepte de «didàctica difícil», basat en una sèrie de problemàtiques que analitzen amb exemples. La primera és de caràcter epistemològic, relacionada amb la naturalesa de la disciplina social, el temps, l'espai, les fonts o la interpretació. La segona té a veure amb temes clàssics de la història antiga i medieval i amb temàtiques que fan referència a la identitat i al sentit de pertinença. La tercera es centra en la història moderna i contemporània i amb la memòria, la reconciliació, la compensació o la història legal. La quarta, i última, es centra en la història immediata o actual, el que s'ha anomenat a Itàlia el laboratori del temps present. La majoria d'aquests temes permeten problematitzar alguns continguts històrics i afavorir reflexions ètiques.

En el treball de Graciela Funes es desenvolupa el concepte de història recent/present, des del context de la història del passat més immediat de l'Argentina. La vida política i els aspectes més traumàtics afloren irremeiablement en aquests plantejaments. L'autora intenta definir i delimitar un camp d'estudi, el de la història recent/present, difícil de precisar, però que està estretament relacionat amb la perspectiva de les QSV. La memòria apareix amb força i s'interroga sobre quina història construir en el segle XXI, a partir de conceptes com continuïtats, discontinuïtats, ruptures, atzar, identitats... i remarca la importància de les fonts i de la narració.

Ramón López Facal defensa la importància de tractar temes socialment conflictius a l'aula, en contra del que pensa una part del professorat sobre la seva conveniència (aquest professorat creu que aquests temes s'allunyen de la seva funció educativa). López Facal fonamenta un ensenyament de les ciències socials a partir de conflictes socials recurrent a les finalitats del currículum actual, i a la gran potencialitat d'aquest tipus de temàtiques per als aprenentatges socials de l'alumnat. Posteriorment, fa una anàlisi de les estratègies més adequades i del paper que ha de jugar el professorat a l'aula en aquest tipus d'enfocament. Per últim, presenta alguns exemples d'experiències educatives relacionades amb conflictes socials com el cas del desastre del *Prestige*.

En el treball de Pagès i Santisteban s'analitzen alguns antecedents i l'actualitat a Catalunya del tractament dels problemes socials rellevants o de les qüestions socialment vives. Existeixen propostes didàctiques elaborades per diferents col·lectius des de fa dècades, que tenen lligams molt estrets amb plantejaments vinculats als problemes socials rellevants o a les QSV. Les temàtiques són diverses perquè el context en què s'han desenvolupat al llarg del temps ha anat canviant. Es reivindica un currículum basat en problemes socials, en el desenvolupament d'una consciència històrica, i en la formació d'un pensament social crític que permeti als nois i a les noies enfrontar-se als conflictes i als problemes i que els faci competents per voler participar en la construcció del futur.

A banda de les ponències anteriors en aquest llibre trobareu diverses recerques i experiències sobre l'ensenyament de les ciències socials i les QSV.

Carles Anguera presenta una recerca de les representacions socials de l'alumnat d'ESO sobre el futur. Estableix algunes tipologies i aprofundeix des d'una perspecti-

va etnogràfica en les seves idees, per fer propostes de millora en l'ensenyament de les ciències socials, considerant el futur un concepte clau en les seves finalitats i continguts. Gustavo A. González Valencia tracta sobre l'educació per a la ciutadania democràtica en el context de Colòmbia, en les escoles i en la formació del professorat. Analitza els problemes que es deriven de la realitat conflictiva i difícil d'aquest país, on sembla que després d'un passat recent de gran violència es visualitza una certa esperança. Jesús Granados ens presenta una síntesis sobre les seves investigacions en el terreny de l'educació per a la sostenibilitat, dins de l'ensenyament d'una geografia crítica, una temàtica controvertida en un moment de crisi econòmica, una QSV ineludible. El treball de Marta Castañeda està centrat en una comparació de com tracten el descobriment i la conquesta d'Amèrica llibres de text catalans i xilens. També es presenten els resultats d'algunes entrevistes realitzades a mestres que usen aquests llibres. Una investigació sobre una temàtica que sempre serà un problema i que posa en evidència els diferents enfocaments existents en una banda i en l'altra de l'Atlàntic.

Per últim, es presenten resultats d'un projecte d'investigació realitzat des de la UAB per part del professorat de la unitat de Didàctica de les ciències socials i professorat de secundària col·laborador en la recerca. Es tracta d'un treball de cinc anys on s'ha investigat com es forma el pensament històric de l'alumnat, com es forma la temporalitat i la consciència històrica, com es construeixen les narracions històriques, com es desenvolupen les capacitats per a l'empatia i com s'interpreten les fonts històriques. Els autors –professors de secundària– exposen, a més, els punts forts i els punts febles de la col·laboració entre el professorat de secundària i l'universitari i destaquen la importància d'aquesta via de col·laboració.

Com a experiència educativa d'educació primària, Margarida Garrigó, de l'escola Rosella de Viladecavalls, ens presenta una experiència d'utilització de la ràdio a l'escola a través de la qual s'han tractat diverses QSV. Per la seva banda, Jordi Ortega i Jordi Nomen, professors de l'Escola Sadako de Barcelona, expliquen el seu projecte de geografia urbana a l'ESO, anomenat «Vivim alguns barris de Barcelona», que és una proposta d'anàlisi crítica de la realitat de l'entorn urbà de l'alumnat i una crida a la necessitat de participació.

El tractament de «les qüestions socialment vives» o «els problemes socials rellevants» en l'ensenyament de les ciències socials, la geografia i la història i l'educació per a la ciutadania és una alternativa necessària per un currículum basat en el desenvolupament de competències. Arreu del món cada vegada sembla més evident que la finalitat més important dels ensenyaments socials, geogràfics i històrics, és la formació d'una ciutadania democràtica capaç d'ubicar a l'alumnat en el seu món i capacitar-lo per participar en la seva millora.

Per altra banda, cada vegada hi ha més propostes que consideren que els «problemes socials rellevants» o les «qüestions socialment vives», haurien de convertir-se en els continguts centrals del currículum de ciències socials, geografia i història, per donar resposta als reptes de la societat del segle XXI. És, probablement, la manera de donar sentit a «la competència social i ciutadana», ja que es parteix de la realitat, es focalitza en ella i es busca l'acció conscient, responsable i informada. Els problemes socials rellevants, les QSV, es refereixen al passat i al present, i són la base de la

construcció del futur, sens dubte la finalitat fonamental de l'ensenyament de les ciències socials i de l'educació en general.

Voldríem, per acabar, donar les gràcies a tots aquells i aquelles que fan possible aquestes Jornades. En primer lloc, al grup de mestres i de professors i professores amb qui ens retrobem cada mes de febrer. També a aquells col·legues d'altres universitats del país o de l'estranger. A les institucions que han fet possible les Jornades col·laborant en el seu finançament, en especial l'Institut d'Educació de l'Ajuntament de Barcelona i l'Institut de Ciències de l'Educació de la UAB. I, òbviament, a les companyes i companys de la unitat de Didàctica de les ciències socials i de GRE-DICS de la UAB i a l'Edda Sant, la Marta Canal i en Dani Costa que ens han donat un important cop de mà en l'edició d'aquest text.

La naturalesa tràgica de la reforma escolar nord-americana. El cas dels estudis socials¹

Ronald W. Evans²

Què poden aprendre els professors de la investigació sobre la història de la l'ensenyament de les ciències socials? Per molts docents la història de l'ensenyament de les ciències socials sembla irrellevant comparant-la amb les pressions de l'aula, de les administracions educatives i del dia a dia escolar. A més a més, la història de l'ensenyament tampoc té un rol gaire destacat en la majoria de programes actuals de formació de professors.

Els meus objectius en aquest article són (1) demostrar la rellevància de la història de l'ensenyament pels professors actuals; (2) identificar els principals corrents de la història de l'ensenyament de les ciències socials; i (3) compartir algunes «llicions» clau sobre la història de l'ensenyament de les ciències socials.

La primera idea clau que s'extreu de l'anàlisi de la història de l'ensenyament de les ciències socials és que els canvis en les modes curriculars vénen i van. Aquest moviment de pèndul és regular i depèn del context que envolta l'educació: en les èpoques de tarannà conservador s'imposen els models tradicionals i basats en les disciplines, mentre que en les èpoques progressistes es basen en l'experimentació, la reflexió, la selecció de continguts en base a temes clau i en l'aprenentatge centrat en l'alumnat. Si a algú no li agrada la moda curricular actual no ha de preocupar-se perquè no tardarà gaire a canviar.

Tot i aquests canvis de moda dels models curriculars, en l'àrea de ciències socials existeixen alguns grups de persones que es mantenen fidels als seus punts de vista. Tal i com he escrit a l'obra *The Social Studies Wars*¹, em refereixo a grups d'interès com ara: els historiadors tradicionals, que donen suport a unes ciències socials basades en el mètode tradicional i on la història és el centre de la matèria; els defensors il·lustrats de les ciències socials que defensen un model de ciències socials estructurat en base a les disciplines i a la reflexió disciplinar; els educadors socials «eficients» que esperen crear una societat més eficient i lleugerament controlada; els seguidors de Dewey que volen educar alumnes en base al pensament reflexiu i contribuir a la millora social; i els re-constructivistes socials que afirmen que les ciències socials a l'escola han de marcar el lideratge vers la transformació de la societat nord-americana. Finalment, existeix un grup de persones eclèctiques per les quals el concepte de ciències socials és com un paraigües i on tant es pot plantejar que les ciències socials són un conjunt format per la història i una simplificació de les altres ciències, integrades i adaptades per propòsits didàctics, com barrejar idees extretes de qualsevol dels altres grups d'interès.

1. Traducció Edda Sant Obiols.

2. Professor de la San Diego State University. San Diego, CA 92182. revans@gmail.sdsu.edu

Altres autors han realitzat diferents classificacions de les diferents òptiques des de les quals es planteja l'ensenyament de les ciències socials. Així, Kliebard, en la seva obra clàssica, *Struggle for the American Curriculum*, descriu quatre grans grups d'interès: els humanistes, els desenvolupistes, els defensors de l'eficiència social i els partidaris socials de la meritocràcia^{II}. Hertzberg, per altra banda, en el seu monogràfic, *Social Studies Reform*, identifica dos grans grups teòrics: els federacionistes i els unitaristes^{III}.

Més enllà de com es classifiquen i s'anomenen els grups d'interès, el que està clar és que la seva posició i influència en la retòrica educativa canvia lentament al llarg del temps. Un model dominant tendeix inevitablement a transformar-se en un model minoritari quan el pèndul canvia de direcció. Cap d'ells desapareix, però roman en el present amb menor força i influència. És com si fossin corrents paral·lels; quan un corrent inunda el panorama, els altres s'assequen fins a quedar gairebé eixuts. Cadascun dels corrents té una història de defensors, innovadors i pretendents. Pels professors pot suposar un gran repte situar-se en una o altra posició, però aprofundir en les perspectives dels diferents models pot contribuir a identificar la pròpia «identitat curricular».

Sovint, el currículum de ciències socials i els llibres de text han servit de para-llamps, tot atraient els comentaris i les crítiques respecte les finalitats de l'educació i reflectint visions oposades de la societat ideal, ja que el currículum és una pantalla on els crítics de diferents posicions projecten les seves pròpies utopies. Les guerres retòriques i la propaganda que les acompanya sovint inspiren dialèctiques mordaces, vistoses i dramàtiques. Cada vegada que canvia la política curricular, i per tant l'obstinada naturalesa de les escoles com a institucions, apareix un nou desafiament per fer de les escoles forces de creixement humà, per crear escoles que contribueixin a la causa de la llibertat i la justícia social. Tot i que en gran part és retòrica, la batalla curricular en l'ensenyament de les ciències socials, passada i present, té a veure amb qüestions com l'hegemonia curricular i sobre quina versió de l'estil de vida americà s'ha d'ensenyar a les escoles. Així, les batalles són grans enfrontaments sobre valors i sobre visions enfrontades del futur i de la societat ideal.

A més a més, la guerra de les ciències socials reflecteix la divisió cultural de la nació, posada de manifest en les eleccions presidencials de 2004³: els estats rojos *versus* els estats blaus; demòcrates *versus* republicans; conservadors i fonamentalistes culturals *versus* liberals i moderats. Existeix una profunda fractura, un reflex d'una tendència de llarga durada, i això no és fàcil de manejar. En quin costat es troba vostè? La meua tesis en un treball recent és que la història de l'ensenyament de les ciències socials va començar com un enfrontament entre grups d'interès que es va transformar gradualment en una guerra en contra de les ciències socials progressistes, fet que ha influït considerablement el present i el futur del currículum escolar^{IV}. A continuació faré una breu descripció dels episo-

3. Eleccions presidencials al govern dels Estats Units en les que els principals candidats eren J.W. Bush i J. Kerry.

dis claus de la història de l'ensenyament i l'aprenentatge de les ciències socials per il·lustrar aquesta afirmació.

Les qüestions socialment vives, un repte per a la història i la geografia escolars?¹

Nicole Tutiaux-Guillon²

Una qüestió socialment viva (QSV) és, segons la definició de Legardez et Simonneaux (2006), una qüestió que no està decidida ni per la ciència ni per la societat; que està oberta i suscita debats i controvèrsies. És socialment viva si aquests debats són, sobre tot, socials; és científicament viva si aquests debats es refereixen també a les ciències, als investigadors, en desacord sobre les respostes vàlides que es puguin aportar. És, sovint, una qüestió mediatitzada. Representa un repte social, mobilitza valors, interessos i pot ser portadora d'emocions. Sovint, és políticament sensible.

En un article anterior (2006a) analitzo la ciutadania com una qüestió socialment viva a la França contemporània. Els dos exemples que utilitzo en aquest article –el desenvolupament sostenible i la memòria d'esdeveniments foscos del passat– corresponen a aquesta definició, i són socialment i científicament (en especial el desenvolupament sostenible) vius. Aquestes qüestions són també QSV en altres països occidentals, i fins i tot més enllà. Limito, però, l'ambició de la meua anàlisi al meu principal àmbit de recerca: l'ensenyament secundari francès.

Aquestes QSV plantegen a l'ensenyament de la Història i de la Geografia –tal i com funcionen a França– problemes importants. Això no significa que les QSV estiguin absents de l'ensenyament d'aquestes disciplines: es poden trobar exemples tant en les prescripcions com en les pistes obertes per alguns professors. Però si se les tracta com qüestions científiques i socials vives, aleshores la disciplina escolar és modificada almenys en els seus sabers i en les seves pràctiques; si, contràriament, es vol mantenir la disciplina escolar tal i com està actualment, aleshores les QSV perden la seva vivacitat i la seva complexitat. Aquest article es fonamenta en aquesta alternativa i proposa sobretot algunes pistes de reflexió.

1. Traducció de Joan Pagès i Blanch

2. Professora de la Universitat Lille Nord de France, IUFM, Université d'Artois, Laboratoire Théodile-CIREL, Université Lille 3

La didàctica difícil. Els problemes dels límits de l'ensenyament històric¹

Antonio Brusa, Elena Musci*

Sempre és difícil ensenyar història. Això es deu a una sèrie de motius ben coneguts per qualsevol professor i estudiats i treballats per la didàctica i la seva investigació des de la seva creació: la complexitat de la disciplina, el coneixement històric des d'un punt de vista indirecte, el seu caràcter polèmic, la càrrega cognitiva i epistemològica que comporta, el desinterès dels joves pel passat... i molts altres factors que aquí no esmentarem.

La pràctica docent, des de temps remots, té professors capacitats i habituats a conèixer amb aquest tipus de problemes. Tot això fa que el docent hagi de tenir una sèrie de recursos que defineixen els problemes didàctics i els en doni respostes (models d'explicació, la narració històrica, l'argumentació). Aquests recursos constitueixen l'equipament bàsic que els mestres i professors han de dominar per afrontar la seva tasca i aconseguir que els seus alumnes aprenguin.

En aquest context professional, complex i problemàtic, existeixen algunes situacions que mereixen ser problemes específics de la didàctica. Tot sovint es recorre a les propostes del mètode tradicional per a resoldre aquests problemes, però sembla que aquest no pot aportar respostes satisfactòries a moltes d'aquestes preguntes. Nosaltres anomenem aquestes situacions o problemes «la didàctica difícil»². Aquests problemes sorgeixen aquí i allà, en la pràctica, en la reflexió de la pràctica i, sobretot, en el periodisme, que ha creat una cultura de la immediatesa basada en la publicitat. Un escàndol.

No ens sorprèn que això succeeixi. Per arribar aquí, hem d'identificar si aquestes «didàctiques difícils» són esporàdiques i excepcionals, o si ens diuen alguna cosa del difícil univers de la didàctica. Si és així, reflexionar sobre la «didàctica difícil» seria també útil en la pràctica docent.

En aquestes «didàctiques difícils» hi podem incloure:

- A. Problemes epistemològics relacionats amb la disciplina (temps, espai, fonts, veracitat, certificació històrica)
- B. Qüestions socialment vives de la història antiga i medieval: la relació entre la història, la identitat i la pertinença
- C. Qüestions socialment vives de la història moderna i contemporània: la memòria, la reconciliació, la comprensió, la història del dret
- D. Història immediata o recent: el laboratori del present

1 Traducció d'Edda Sant Obiols

2. Per aprofundir en el tema, veure Antonio Brusa, *Le didattiche difficili*, in Antonio Brusa, Alessandra Ferraresi, Pierangelo Lombardi (a cura di) *Un'officina della memoria. Percorsi di formazione storica a Pavia fra scuola e università*. Edizioni Unicopli, Pavia 2008. Pp. 109-128.

La enseñanza de la historia y los problemas sociopolíticos: de la historia reciente / presente al futuro

Alicia Graciela Funes*

«Para la historia importa la acumulación de «sentido histórico»: no las obras maestras, sino la sedimentación, las hojas acumuladas que se convierten en capas de tierra, en cultura. Un buen instrumental para orientarse en el mundo»

Carlo Ginzburg

Una investigación en Didáctica de la historia

Convencidos que sólo la investigación didáctica nos posibilitará saber qué *historias enseñadas* circulan en las aulas y cuáles son las *historias que deseamos enseñar* presentamos algunos tópicos de las investigaciones desarrolladas en la Universidad Nacional del Comahue¹.

Investigamos la enseñanza de la Historia Reciente/Presente (HRP), porque en la vida política argentina desde la segunda mitad del siglo XX, han tenido lugar una serie de re-alineamientos políticos inéditos como transformaciones inesperadas y masivas que llegan incluso a cuestionar ciertos rasgos profundos del sentido común de vastos o amplios sectores sociales. Este conjunto de cambios ha sido procesado por la sociedad a menudo de maneras opuestas, en un espectro que abarca desde el planteo de conflictualidad más inflexible hasta la apatía más resignada. En una exploración por dar respuestas frente a la crisis, aparecen diferentes enfoques que plantean la necesidad de construir una historia del pasado reciente y que podrían interpretarse como nuevas búsquedas de identidad del pasado, cuestionando identidades heredadas y poniendo en evidencia sus manipulaciones y abusos. En otros términos, la investigación histórica y la investigación en la enseñanza de la misma pueden actuar contra identidades cristalizadas, abrirlas a las interrogaciones, luchar contra el conformismo. Así recobran importancia acontecimientos del pasado re-

1. Proyectos de Investigación: «*Estudiantes y Enseñanza. El caso de la Historia y la Geografía*». En, el caso de la Historia investigo sobre la enseñanza de la historia reciente (2002-2005). «*Lo reciente/presente en la enseñanza de la Historia*» (2006-2009) «*Profesores y Enseñanza de la Historia Reciente/Presente*» (2010-2012). Estas investigaciones cubren el área de las Provincias de Río Negro y Neuquén en la Nord Patagonia Argentina.

* Profesora e Investigadora Didáctica de las ciencias sociales. Historia. Universidad Nacional del Comahue. República Argentina

ciente cargados de pasado/presente, propios del devenir, y es justamente aquí donde se pone en tensión el trabajo del profesor y la emergencia del presente.

Conflictos sociales candentes en el aula

Ramón López Facal*

Algunos profesores dudan sobre la conveniencia de ocuparse de temas socialmente conflictivos en el aula, puesto que suelen implicar una toma de posición política que podría considerarse alejada de su función educativa. En el siguiente texto se justifica, por el contrario, la pertinencia de ocuparse de ellos. En primer lugar se fundamenta en las finalidades que la actual legislación establece para la enseñanza de las ciencias sociales. En segundo lugar, se define lo que se entiende por conflicto social candente y su virtualidad educativa. En tercer lugar se presentan las estrategias habituales para ocuparse de este tipo de temas en el aula. Se analizan en cuarto lugar los diferentes roles que adopta el profesorado en las aulas ante este tipo de temas. En quinto lugar se resumen algunas experiencias educativas relacionadas con conflictos sociales. Por último, y a manera de conclusión, se reivindica el valor formativo de los debates escolares sobre temas conflictivos.

* Profesor de Didáctica de las ciencias sociales. Universidad de Santiago de Compostela. ramón.facal@usc.es

Les qüestions socialment rellevants a l'ensenyament de les ciències socials a Catalunya: passat, present i futur

Joan Pagès, Antoni Santisteban

Què entenem per problemes socials rellevants i per qüestions socialment vives?

A Catalunya i a Espanya la introducció d'un currículum basat en els «problemes socials rellevants» o en les «qüestions socialment vives» és molt recent i té encara pocs seguidors en la pràctica. Ara bé, la preocupació per un ensenyament basat en problemes o en qüestions socialment vives forma part de la tradició d'aquelles persones i col·lectius que es reclamen de l'escola activa i de la tradició crítica, com els que subscriuim aquesta ponència.

En la nostra ponència assenyalarem algunes fites que podem considerar com a antecedents, tant des de la perspectiva més general com des de la nostra pròpia producció, amb l'objectiu d'ubicar-nos en el present i apuntar algunes línies d'actuació de futur.

De què parlem quan parlem de «problemes socials rellevants» o de «qüestions socialment vives»? És la mateixa «cosa»? Els dos enfocaments parteixen de la mateixa racionalitat i tenen les mateixes implicacions curriculars? En la nostra opinió són més les coses que ambdós enfocaments tenen en comú que les que tenen de diferent.

L'enfocament «problemes socials rellevants» sorgeix al món anglosaxó, als Estats Units, i es relaciona amb la teoria crítica. La seva història és llarga i rica si bé la seva aplicació pràctica és minoritària i afecta als sectors més innovadors i radicals de l'ensenyament. En canvi, l'enfocament centrat en les «qüestions socialment vives» és més recent i procedeix fonamentalment del món francès. Ambdós prioritzen en les seves finalitats l'educació per a la ciutadania democràtica.

Un programa centrat en «problemes socials rellevants» utilitza les qüestions públiques per posar l'èmfasi en els problemes controvertits com a contingut de les ciències socials, la geografia i la història. La seva finalitat és que l'alumnat aprengui a examinar qüestions significatives i pugui participar en la vida pública de manera reflexiva i crítica. L'alumnat ha d'aprendre a analitzar i valorar evidències i a prendre decisions fonamentades, ha d'aprendre a resoldre problemes quotidians de les seves vides i a desenvolupar una fonamentació ètica de les seves relacions personals i socials (Pagès, 2007). En la tradició anglosaxona es considera que un ensenyament centrat en problemes ha de permetre el desenvolupament de la consciència crítica ciutadana ja que «les qüestions problemàtiques són aquelles en les que la gent pot discrepar de manera intel·ligent i ben informada» (Evans, Newman i Saxe, 1996: 2). I també es considera fonamental que a les classes es relacioni, com ja deia Dewey, el coneixement amb la vida i els seus problemes i s'aposti per una formació democràtica crítica basada en la pràctica més que en el discurs. Els problemes que es

consideren objecte d'estudi tenen relació amb la llibertat, la justícia social, els processos legals, la interculturalitat, el gènere, les classes socials, i tota mena de situacions socials, polítiques, econòmiques i culturals que no estan tancades siguin del passat o del present i tinguin projecció cap el futur.

Des de la perspectiva de les «qüestions socialment vives», un programa de ciències socials, geografia i història ha de centrar-se, segons Legardez (2003 i 2006), en aspectes que estan vius en la societat, en les ciències de referència i en els sabers escolars. Audigier (2001: 181), per la seva part, proposa tenir en compte els problemes en l'ensenyament de les ciències socials per la raó següent: «les societats i els humans es passen una gran part del seu temps actuant, prenent decisions, resolent problemes». També pels autors i autores franceses que han reflexionat sobre aquest enfocament, els problemes han de tenir legitimitat científica, social, didàctica i axiològica, han de ser oberts, han de poder discutir-se, han de permetre el desenvolupament del pensament crític i han de tenir un pes fonamental en el desenvolupament d'una educació ciutadana democràtica (Pagès, 2007).

Una investigació sobre les representacions del futur en l'alumnat d'educació secundària

Carles Anguera¹

Introducció

La comunicació que presento és el resultat de la investigació que vaig realitzar dins del Programa de Doctorat en Didàctica de les ciències socials de la Universitat Autònoma de Barcelona. Tal i com el seu nom indica el propòsit era descobrir quines són les imatges del futur que té l'alumnat d'educació secundària. La recerca es va dur a terme durant el curs 2008-2009, acabant-ne la redacció a principis del 2010.

Aquesta exposició s'articularà en diferents apartats, tots ells segueixen l'ordre i la seqüenciació que es van utilitzar en el moment d'elaborar la investigació. En primer lloc, trobem la justificació i el supòsit dels quals parteix la recerca. Seguidament, la fonamentació metodològica en la qual se sustenta. En el tercer apartat, exposaré quin és el marc metodològic en el què s'engloba. A continuació, mostraré alguns dels resultats més rellevants que responen a les principals preguntes i objectius de la investigació. Finalment, clouré amb les conclusions i suggeriments que s'han pogut extreure.

1. Llicenciat en Història. Màster en Didàctica de les ciències socials.

La enseñanza de la democracia como una cuestión social relevante en Colombia. Realidades y esperanzas¹

Gustavo A. González Valencia²

Introducción

La formación de ciudadanos es una de las finalidades centrales de la enseñanza obligatoria. Para cumplir con este propósito se han planteado diversas estrategias, las cuales se pueden sintetizar en tres: considerarla un elemento transversal del currículo, tener una asignatura específica y abordar los temas o conceptos asociados en diferentes asignaturas que integran el área de Ciencias sociales. Estas alternativas no son excluyentes entre sí, y se pueden plantear como complementarias. Colombia no ha estado ajena a este debate didáctico y curricular, y ha experimentado todas las posibilidades.

La enseñanza de la democracia es una tarea compleja para el profesorado y asume una mayor relevancia en países donde está por consolidarse, como es el caso de Colombia. El país después de cerca de 200 años de vida republicana, no ha logrado que los principios que fundamentan la democracia (libertad, justicia, igualdad, etc.), se reflejen de manera plena para todos los habitantes del país. Lo anterior se refleja en la existencia de profundas desigualdades sociales, concentración de la riqueza, violencia política, constante violación de las libertades fundamentales y de los derechos humanos, cuestionables prácticas políticas de sus gobernantes, entre otros. Esto hace que la democracia para un segmento de la sociedad colombiana, aparezca como una idea abstracta, que existe, pero que es ininteligible, poco concreta, y que en las prácticas cotidianas se siente lejana. Un contexto con estas características lleva a que la enseñanza de ella asuma una mayor relevancia, y sea una necesidad y cuestión social relevante, o tal vez urgente.

Diseñar y materializar procesos de formación de ciudadanos, requiere de un profesorado que posea los conocimientos didácticos suficientes sobre esta clase de formación. En este sentido, una de las líneas de investigación-acción de la didáctica de las ciencias sociales, es conocer y comprender las representaciones sociales (RS) que tienen los futuros profesores de Ciencias sociales acerca de la enseñanza de la democracia, la ciudadanía, la política, etc., así como sus implicaciones en la enseñanza.

En esta sección se presentaran los resultados parciales de una investigación sobre las RS sobre educación democrática que tienen 55 profesores de Ciencias sociales en formación de una universidad pública de Colombia que realizan el practicum.

1. Este documento forma parte de una investigación realizada con la ayuda de la Universitat Autònoma de Barcelona y dirigida por el Dr. Antoni Santisteban.

2. Departament de Didàctica de les ciències socials (UAB). Gustavo.gonzalez@uab.cat

Insostenibilitats i oportunitats: fenòmens vius per treballar a l'aula de ciències socials

Jesús Granados

Crisi insostenible i canvi de perspectiva

Un dels escassos punts de consens generalitzat entre científics naturals i científics socials, és el de reconèixer que la diversa i heterogènia societat del nou mil·lenni està assaonada d'una crisi que és característica del model industrial i tecnològic. La relació actual entre els éssers humans i la biosfera és inèdita en la història de l'experiència humana i, per tant, les respostes adaptatives apreses no són útils. La capacitat humana per a destruir els sistemes que sostenen la vida és nova: estem canviant la Terra més ràpidament del que l'estem arribant a entendre. Paradoxalment, tant l'abast com la gravetat i la imminència dels impactes no es perceben per part de la població pel que ha estat anomenat «*metàfora del nenúfar*»¹.

L'escenari en el que ens trobem avui s'ha denominat de moltes maneres: mentre alguns l'anomenen *crisi socioambiental* (Folch, 1997), altres prefereixen parlar de *crisi civilitzadòria* (González de Molina, 1994) o de *canvi global* (Boada i Saurí, 2002). En xinès, la paraula *crisi* es representa pels signes de perill i d'oportunitat. Si bé estem davant d'un escenari incert i de canvi global, aquesta situació que travessem s'ha de contemplar com una oportunitat, i hem de veure el segle XXI com el segle del desenvolupament sostenible (Adams i UICN, 2006), una època de transició excitant, on l'inesperat sigui la nostra esperança.

La concepció actual del sistema-món es considera com una opció inacceptable per al futur. Einstein va afirmar que cap problema es pot solucionar des de la mateixa consciència que l'ha creat i, per tant, precisem d'un canvi de mentalitat: hem d'aprendre a veure el món des d'una altra perspectiva i amb una altra predisposició que possibiliti la sostenibilitat (Bonnet, 2002). La sostenibilitat sorgeix com la capacitat de les societats per tractar els fenòmens, resoldre problemes i crear a partir de les oportunitats existents. Es tracta d'una qüestió de compromís actiu per trobar respostes i crear escenaris òptims, tot assumint que no hi ha una resposta a llarg termini. És com un joc en el qual podem perdre si no juguem bé, però mai podem guanyar de manera definitiva, perquè la sostenibilitat és tenir l'habilitat de mantenir-se jugant, i sempre amb els altres.

1. La metàfora del nenúfar es basa en una idea exponencial pel que fa als efectes dels impactes que ocasionem en el nostre medi ambient. Aquests efectes es comparen amb l'ocupació dels nenúfars en un estany. Si partim del fet que cada nenúfar es reproduïx diàriament donant lloc a un altre nenúfar, i considerem que l'estany triga 30 dies en quedar cobert totalment de nenúfars (el que seria equivalent al col·lapse del sistema), el dia 29 veuríem només la meitat de l'estany ocupada per nenúfars, i el dia 28 només un 25%. Així, la percepció d'aquest tipus de problemes no es té fins que ja són imminents.

Bicentenario de las independencias: el problema de la reproducción de estereotipos en la enseñanza de la historia¹

Marta Castañeda Meneses²

*«Puerto Montt está temblando / con un encono profundo /
es un acabo de mundo / lo que yo estoy presenciando /
a Dios le voy preguntando / con voz que es como un bramido /
por qué mandó este castigo / responde con elocuencia /
se me acabó la paciencia / y hay que limpiar este trigo.»³*

Violeta Parra, *El Puerto Montt está temblando*

El año 2010 las gestas libertarias adquirieron especial realce en Latinoamérica. En un espacio social en que el concepto del Bicentenario aparece como lazo de comunión en la realidad de la América Morena, cabe volver la mirada al inicio de este proceso que relacionó indefectiblemente España y América, realidades unidas no sólo por un lenguaje común, sino por una historia que comenzó a tejerse a partir del Descubrimiento o desde el Encuentro de Dos Mundos. En el contexto del Bicentenario de la Independencia de Chile, teniendo como objeto de estudio textos escolares de Chile y España, en particular de la Comunidad Autónoma de Cataluña, se aborda El Descubrimiento de América⁴ como contenido en textos escolares de educación primaria.

Este escrito se plantea como objetivo contrastar las representaciones de los libros de texto de educación primaria en Chile y España sobre el Descubrimiento de América, proponiéndose para ello tanto el análisis de los contenidos de los libros de textos como la identificación de las representaciones que en torno a la utilización de libros de texto y la temática poseen los docentes del área.

1. Mientras concluían las VII jornadas internacionales de investigación en didáctica de las ciencias sociales, febrero de 2010, un devastador terremoto asolaba al suelo chileno, vaya este escrito no sólo como reflexión académica, sino que sea parte de un recuerdo agradecido a mi país y su gente que tantos eventos naturales ha debido vivir y seguirá viviendo.
2. Universidad de Playa Ancha. Becaria Fundación Carolina.

El grup ARIE 2005-2010: un model d'investigació sobre el pensament històric

Joan Berlanga, Agnès Boixader, Vicent Espí i Marina Fernández, Joan Llusà

Presentació

L'experiència que presentem és una forma de treball col·laboratiu entre professorat universitari i professorat de secundària, que ha permès compartir marc teòric, elaborar seqüències didàctiques, implementar-les i conèixer els resultats de l'aprenentatge de l'alumnat així com els de la investigació.

Des de la perspectiva del professorat de secundària ens ha estat un model molt útil i una forma de fer propostes molt ajustades a problemàtiques concretes i contextualitzades, permetent la millora de l'ensenyament i de l'aprenentatge de les ciències socials. L'equip de persones que hi hem intervingut hem après a no considerar la investigació com quelcom allunyat de l'aula.

No podem dir que sigui una forma de treball fàcil perquè, com tot grup que comença i es vol convertir en equip, ha estat necessari un temps d'encaix, un temps per compartir discurs, per trobar una manera de fer que doni *estil* a l'equip, per tenir-se confiança mútua, més enllà d'aquella que havia dut a cadascun dels membres a acceptar la proposta de participació en aquest projecte.

Els professors i professores que hem format part del grup GREDICS (2009SGR468), impulsat i coordinat pel professor Joan Pagès, de la unitat de Didàctica de les ciències socials de la UAB, partíem de situacions ben diverses i de dos móns distints, el de l'ensenyament secundari obligatori i el de l'ensenyament universitari.

El grup GREDICS ha dut a terme entre els anys 2005 i 2010 tres projectes ARIE que a continuació presentem.

Qüestions socialment vives a l'escola: una experiència en educació primària fent ràdio

Margarida Garrigó Fullola

El marc de l'experiència

Aquesta és una experiència de treball a l'educació primària per formar, entre altres aspectes, en la comunicació i en la convivència, una experiència de tècniques de comunicació on es potencia el treball cooperatiu i es desenvolupen les capacitats de l'alumnat per apropar-se a la informació d'una manera estructurada i argumentada. D'altra banda, i no menys important, és una experiència on les qüestions socials actuals entren a l'escola i formen part de les seves experiències i dels seus aprenentatges.

L'escola de primària Rosella es troba en el casc urbà de Viladecavalls, poble situat a l'extrem oest del Vallès Occidental, amb una població que supera els 7000 habitants. El poble creix amb famílies que arriben de l'àrea metropolitana de Barcelona.

Els alumnes que vénen a l'escola Rosella provenen del mateix poble i de les urbanitzacions escampades pel terme municipal; actualment els alumnes immigrants d'origen estranger no superen el nombre de tres per aula. No hi ha cap més escola al casc urbà del poble. La majoria són famílies que treballen en el sector de serveis.

És una escola de dues línies però amb quatre cursos de tres línies, tenim uns 500 alumnes i un claustre de 34 professors. El 60% del claustre fa més de 3 anys que treballa al Rosella.

Des de fa uns quants cursos ens vam plantejar incorporar en el currículum de l'escola, de forma sistemàtica, el treball en projectes de comunicació. Fer documentals, reportatges i programes radiofònics sobre l'entorn proper amb la clara intenció de desenvolupar les capacitats i habilitats necessàries en els alumnes per comunicar, analitzar i comprendre les informacions i la realitat que ens envolta.

El projecte ens porta a desenvolupar habilitats socials per a relacionar-se, dialogar i negociar, a treballar de forma cooperativa. Avancem en l'adquisició d'habilitats i actituds relacionades amb la confiança, l'empatia, l'esperit de superació i les habilitats pel diàleg, la resolució de conflictes i la cooperació.

Tenim una programació estable de ràdio. Cada setmana estrenem un nou programa que s'emet via internet per la nostra web, després el programa radiofònic queda penjat al banc de programes per a treballs posteriors a l'aula.

Aprofitem la ràdio com un mitjà de comunicació potent i actual, present a la vida de les persones. Són els nens i nenes de primària de l'escola els qui pensen, organitzen, escriuen i creen els seus propis programes.

Vivim alguns barris de Barcelona

Jordi Ortega i Jordi Nomen

(309) Així doncs, pot haver-hi eternament una clau en el lloc en el que la va posar el mestre, sense ser mai usada per obrir el pany per al qual va ser forjada.

Ludwig Wittgenstein, *Aforismes*.

1. Consideracions prèvies

Les VII Jornades Internacionals de Recerca de Didàctica de les ciències socials que van tenir lloc del 25 al 27 de febrer de 2010 a la Universitat Autònoma de Barcelona, plantejaven com a objectius cercar les respostes a un seguit de preguntes estimulants que volem reproduir perquè creiem que els professors haurien de plantejar-seles de forma ineludible. Quina relació hi ha entre els problemes socialment rellevants o les qüestions socialment vives i el desenvolupament de la competència social i ciutadana? Quina presència tenen i han de tenir les qüestions socialment vives i els problemes socials a les aules? Com s'enfronta l'alumnat a la solució dels problemes socials actuals? Com podem incorporar els problemes socials al currículum de l'educació obligatòria? Quin paper tenen i han de tenir les TIC en la comprensió de les qüestions socialment vives? Què ens diu la recerca per innovar les pràctiques docents i aconseguir uns aprenentatges més propers a la realitat?

Evidentment, com a professionals de l'ensenyament cal que ens replantegem la nostra pràctica docent de forma contínua i permanent, perquè des de la pròpia autoavaluació podem millorar. En el cas dels docents de ciències socials, les Jornades ens plantejaven el repte de tenir en compte el present, el que estem vivint, a l'hora de dissenyar el currículum de l'àrea.

Nosaltres, professors de l'Escola Sadako de Barcelona, vàrem entendre que una activitat que fèiem, ubicada en el camp de la geografia urbana i anomenada «Vivim alguns barris de Barcelona», venia a contestar de forma particular les preguntes que ens plantejava el congrés i, per això, ens vàrem decidir a presentar-la.

2. Consideracions sobre el centre i el grup d'implementació

El projecte «Vivim alguns barris de Barcelona», ha estat crèdit de Síntesi del curs de tercer d'ESO des de fa aproximadament un cinc anys. L'Escola Sadako és un

centre concertat, que inclou els nivells des de educació infantil al darrer curs de la ESO, que fonamenta el seu treball en la formació integral de l'alumnat a partir del treball d'equip dels mestres, per tal d'assolir una formació integradora de les diferències i centrada en els valors democràtics. Volem un alumnat competent per integrar-se al món laboral, però també per discernir les situacions d'injustícia que afecten al món, que lluiti per canviar allò que impedeix el progrés de la Humanitat en el sentit de la justícia i la llibertat.

En aquest context, el grup d'alumnes al qual va adreçada la proposta, està format per dues classes de vint-i-vuit alumnes, repartits en grups heterogenis (pel que fa a capacitat i competències) i cooperatius, de més o menys cinc alumnes.

VII Jornades Internacionals de Recerca en Didàctica de les Ciències Socials
*«Les Qüestions Socialment Vives i l'ensenyament de les Ciències Socials,
la Geografia i la Història»*

UAB, 25, 26 i 27, febrer de 2010
<http://jornades.uab.cat/dcs/>

Reflexions al voltant de les qüestions socialment vives i l'ensenyament de les ciències socials. Conclusions de les VII Jornades Internacionals de Recerca en Didàctica de les Ciències Socials

Neus González-Monfort
neus.gonzalez@uab.cat

Les VII Jornades Internacionals de Recerca en Didàctica de les Ciències Socials es van convertir en un espai de trobada d'investigadors –procedents de països europeus i d'Amèrica– i docents interessats a discutir sobre problemàtiques i recerques vinculades a la didàctica de les ciències socials, i sobre la situació de l'ensenyament, de les innovacions didàctiques i de la formació del professorat en els seus respectius països. Es va pretendre donar conèixer i analitzar propostes curriculars i recerques que mostressin el paper del present, de l'actualitat i dels seus problemes en el currículum d'història, de geografia i de ciències socials.

Les aportacions de les VII Jornades

Les jornades van implicar un intercanvi d'experiències i de reflexions que ens han d'ajudar a la presa de decisions. La setena edició es va organitzar en tres grans àmbits. L'àmbit de les ponències, que pretenia reunir a experts que aportessin elements de reflexió sobre l'ensenyament i l'aprenentatge de les ciències socials des dels PSR o QSV. L'àmbit de les experiències, que volia compartir alguns dels projectes que s'estan portant a terme a les aules de primària i de secundària del nostre entorn. I finalment, l'àmbit de les recerques, que tenia com a objectiu donar a conèixer algunes recerques que s'estan portant a terme i que mostren com la innovació i la recerca són dos àmbits inseparables de la millora de la docència.

Els **ponents** representaven països com Itàlia, França o EEUU, i de la resta de l'Estat espanyol Ramón López Facal de Galícia. La situació a Catalunya va estar analitzada per Antoni Santisteban i Joan Pagès, també coordinadors de les jornades.

Antonio Brusa i Elena Musci, professors de Didàctica de la Història del Departament de Ciències Històriques i Socials, de la Universitat dels Estudis de Bari (Itàlia), que van presentar una proposta de com ensenyar història a primària a partir

de les qüestions socialment vives, sota el títol «Le didattiche difficili. Problemi di frontiera dell'insegnamento storico», on es va posar especial èmfasi en el fet que treballar a partir de qüestions socialment vives no «és fàcil», perquè suposa una major implicació del professorat, ja que cal triar materials diferents als llibres de text, dissenyar activitats didàctiques que impliquin debat, treball cooperatiu, contrastació, justificació, expressar l'opinió, etc.

Graciela Funes, professora de didàctica de la història de la Universidad Nacional del Comahue–Neuquén (Argentina), que va centrar la seva exposició en «La historia reciente/presente y su enseñanza». L'ensenyament i l'aprenentatge de la «historia reciente/presente (HRP)» és una línia de treball de l'equip de professors de didàctica de la història de la universitat de Neuquén, que pretén posar en el centre de la reflexió temàtiques controvertides de la HRP, ja que parteixen del convenciment que el coneixement històric ha de tenir com a finalitat la comprensió del món actual i presa de decisions per construir el futur.

Nicole Tutiaux-Guillon, professora de didàctica de la història i la geografia a la Universitat d'Artois (França) va plantejar la seva ponència («Les questions socialement vives, un repte per a la història i la geografia escolars?») al voltant del diàleg permanent que mantenen les disciplines amb les qüestions socialment vives, ja que considera que és un desafiament important –especialment per al professorat– dissenyar les seves seqüències didàctiques al voltant de temàtiques poc consolidades, no sempre consensuades, i que sempre susciten el debat. Aquesta 'inestabilitat' provoca certes resistències i reticències.

Ronald W. Evans, professor d'educació de la San Diego State University (Estats Units d'Amèrica) va presentar l'anàlisi de les darreres reformes curriculars als EEUU. El panorama presentat no va ser gaire optimista, com ja mostra el títol de la seva ponència «The tragic nature of american school reform». Una de les idees a destacar és que sembla que a cada reforma curricular succeïda, els plantejaments més disciplinars i de caire tradicional es van imposant per sobre de propostes més crítiques i innovadores, com ara els PSR.

Antoni Santisteban i Joan Pagès, professors de didàctica de les ciències socials de la UAB van dibuixar en la seva presentació els antecedents del treball amb PSR al nostre entorn, a través de les propostes elaborades per diferents col·lectius, que van tenir en el seu moment una certa repercussió entre grups de renovació pedagògica o grups d'innovació sobre l'ensenyament de les ciències socials. Van lligar aquests treballs amb la tradició anglosaxona o la francòfona. I van exemplificar els seus criteris amb diverses recerques realitzades de GREDICS (2009SGR468), y una recerca en curs, sobre el desenvolupament de la competència social i ciutadana a partir de PSR (EDU2009- 10984).

Finalment, Ramón López Facal, professor de Didàctica de les Ciències Socials de la Universidad de Santiago de Compostela (Espanya), va insistir en la idea que cal articular l'ensenyament de les ciències social al voltant de «los problemas de candente actualidad». Un cop justificat el per què de treballar a partir de problemes 'candents' (Los problemas de candente actualidad en la enseñanza de las ciencias sociales), es va centrar en el posicionament que la professió do-

cent requereix, i com el professorat no s'ha d'amagar darrere d'una 'falsa' neutralitat ni objectivitat enfront de les situacions controvertides que es plantegen constantment en el món.

Un altre àmbit d'especial importància de les jornades va ser la presentació **d'experiències innovadores** per part de docents de primària i secundària. Van ser propostes engrescadores que van permetre donar a conèixer el treball diari que molts mestres i professors estan portant a terme dins les aules, per afavorir que el seu alumnat desenvolupi el pensament social, crític i creatiu, a partir de l'anàlisi i valoració de PSR o QSV, i que aquests plantejaments són tan viables als primers cursos de primària com als darrers de secundària. Els problemes són similars i el grau de satisfacció del treball realitzat, també.

Una de les experiències presentades és la de Margarida Garrigó, de l'escola Rossella de Viladecavalls (Qüestions socialment vives a l'escola: una experiència a l'educació primària fent ràdio), va presentar com des d'una escola de primària, els alumnes realitzen un programa de ràdio on conviden a persones –cogudes o no– per tractar, cara a cara, alguns dels PSR que els amoïnen com ara qüestions mediambientals, la pau, la pobresa o la solidaritat. La documentació inicial, la preparació de l'entrevista, l'edició del programa i la seva emissió final, suposen un repte d'escola, un projecte que implica a mestres, famílies i sobretot, als alumnes.

Jordi Nomen i Josep Ortega, professors de secundària de ciències socials de l'Escola Sadako (Barcelona), van presentar el projecte de crèdit de síntesi de 3r ESO («Vivim els Barris de Barcelona»), on els alumnes han d'analitzar un dels barris de Barcelona i elaborar una proposta de millora del mateix, que posteriorment serà presentada al registre de l'Ajuntament de la ciutat. Aquest estudi implica indagar sobre quines són les problemàtiques existents, fer suggeriments de millora en funció de l'escenari de futur que es voldria per d'aquí a 50 anys.

Santi Lugo i Miquel Rocasalbas, professors de ciències socials d'educació secundària, van presentar –sota el títol de “Conflicte i alteritat, qüestions socialment vives i pràctica compartida, profunditat vs. amplitud»– l'experiència de treballar el conflicte entre Israel i Palestina des de les dues mirades. Mentre els alumnes d'un institut analitzaven el conflicte des de la perspectiva israeliana, els altres ho feien des de la palestina, i quan es van trobar per compartir el que havien après, van adonar-se que no hi ha una única interpretació.

Finalment, les **recerques** van aprofundir en la gran potencialitat que té l'ensenyament mitjançant problemes socials actuals o temes controvertits, tot destacant la complexitat que implica el seu estudi, però l'alt grau de satisfacció i els bons resultats d'aprenentatge que s'obtenen. Les recerques van tractar temes diversos.

Marta Castañeda va presentar la seva investigació sobre el «Bicentenario de las independencias: el problema de la reproducción de estereotipos en la enseñanza de la historia». Professora de didàctica de les ciències socials a la Universidad de Playa Ancha (Chile). La recerca va comparar les representacions dels llibres de text d'educació primària a Xile i a Espanya sobre el 1492 o la conquesta/descobriments d'Amèrica, així com l'ús que en fan els mestres.

«Una investigació sobre les representacions del 'futur' en l'alumnat d'educació secundària», és el treball de Carles Anguera, doctorand del programa de doctorat de didàctica de les ciències socials de la UAB. Una recerca sobre les idees que l'alumnat d'ESO té sobre el futur i com condicionen la seva presa de decisions. A més, va exposar com educar per al futur afavoreix la motivació de l'alumnat, l'anticipació al canvi, el pensament crític, la clarificació de valors, la presa de decisions, la imaginació creativa, la visió d'un món millor i la ciutadania responsable.

«La enseñanza de la democracia como una cuestión social relevante en el presente de Colombia: realidades y esperanzas», és una recerca de Gustavo González, PIF de la unitat de didàctica de les ciències socials de la UAB. Ens mostra els grans esforços que s'estan portant a terme per fer l'ensenyament de la democràcia un dels eixos centrals del sistema educatiu colombià, i com això està portant a una major implicació de docents i alumnat.

«Insostenibilitats i oportunitats: fenòmens vius per treballar a l'aula de ciències socials», per Jesús Granados, professor ajudant de didàctica de les ciències socials a la UAB. Proposa la necessitat d'analitzar conflictes socioambientals des de l'ensenyament de la geografia, a partir de descriure els fenòmens i conflictes des de la dimensió medi ambiental, social i econòmica, analitzar-los i indagar en les seves causes i conseqüències, per després fer propostes que millorin la situació en termes de sostenibilitat, a partir d'accions concretes.

«Sobre la enseñanza y el aprendizaje de la dictadura militar y la transición a la democracia en las aulas de secundaria en Santiago de Chile», és una recerca presentada per Renato Gazmuri i Maria Isabel Toledo, professors de la Universidad Diego Portales (Xile). El seu treball mostra els resultats obtinguts d'una indagació sobre les concepcions de professors i estudiants sobre la història, la legitimitat de la història recent i el seu valor d'estudi a partir de l'anàlisi dels resultats d'aprenentatge de la unitat didàctica «Régimen militar y transición a la democracia». Caldria destacar una dada, i és que el 72% dels estudiants entrevistats van considerar que estudiar la història recent de Xile li havia aportat elements importants, per a la seva formació com a ciutadans en una societat democràtica.

L'última recerca presentada va ser «Un model de recerca en didàctica de les ciències socials: recerca, innovació i formació permanent», per Joan Berlanga, Agnès Boixader, Teresa Casas, Vicent Espí, Marina Fernández, Jordi Mayol i Joan Llusà, professorat d'educació secundària dels projectes ARIE de GREDICS-UAB. En aquesta ocasió, es va presentar un model de recerca en didàctica de les ciències socials, construït a partir d'algunes investigacions realitzades pel grup de treball GREDICS (Grup de Recerca en Didàctica de les Ciències Socials, 2009SGR468), que es basa en tres aspectes fonamentals: (a) la creació d'un model conceptual sobre la formació del pensament històric; (b) el treball conjunt entre el professorat d'educació secundària i universitat per elaborar seqüències didàctiques i materials curriculars, que responguin als criteris de la recerca i als problemes de l'ensenyament de la història; i, (c) l'anàlisi crítica de la pràctica d'ensenyament de la història a les aules de diferents centres d'educació secundària, per a la millora de l'ensenyament i de la formació del professorat de ciències socials.

En síntesi, una de les idees que van compartir totes les presentacions cponències, experiències innovadores o recerques– és la importància i la necessitat de tractar «les qüestions socialment vives» o «els problemes socials rellevants», des de l'ensenyament de les ciències socials, la geografia i la història. Sembla que es pot afirmar que arreu del món s'està optant perquè la finalitat de les ciències socials sigui la formació d'una ciutadania democràtica, capaç d'ubicar-se en el seu entorn i participar en la seva millora. I tenint en compte tot el que es va anar exposant i mostrant durant els tres dies de treball a les jornades, es podria concretar en que cal que els continguts dels currículums se centrin més en problemes socials per desenvolupar la competència social i ciutadana, afavorir la formació del pensament social de l'alumnat i donar resposta als reptes de la societat del segle XXI.

Cinc idees força a destacar

Del resultat d'interrelacionar les diverses aportacions fetes per cadascuna de les persones que van intervenir, però també dels debats que es van anar generant a posteriori, algunes de les idees que van anar sorgint s'han estructurat en cinc apartats: (1) Les característiques que han de complir els PSR o QSV que es presentin a l'aula, (2) Les finalitats de treballar amb problemes socials a l'aula de ciències socials, (3) L'aprenentatge o el desenvolupament del pensament crític i creatiu, (4) L'ensenyament o una «didàctica difícil» i la necessitat de realitzar una «transposició pròpia», i finalment (5) Les resistències, obstacles i dificultats que genera a l'aula.

(1) Les característiques que han de complir els PSR o QSV que es presentin a l'aula

A partir de les aportacions i debats, es podria afirmar que les principals característiques dels PSR o QSV serien que cal que (a) existeixi un debat científic i social, (b) tingui presència als mitjans de comunicació, han de ser temes candents (per exemple, els moments de transició entre dictadura i democràcia, les conseqüències humanitàries dels fenòmens naturals- Haití, etc.), (c) estigui present en la societat, tot i que no sigui una temàtica del present (les diferents interpretacions i posicionaments sobre l'evolució humana, temàtiques de gènere, el cas del Prestige, els atemptats de l'11S o de l'11M, etc.), (d) sigui una temàtica controvertida, amb versions diferents, amb interpretacions diverses, on no hi ha certeses, ni consensos, ni respostes (els processos migratoris, els conflictes entre estats, etc.), (e) sigui una situació conflictiva, que calgui enfrontar i no es pugui defugir (la gestió dels residus o els problemes ambientals, quin futur volem, etc.), i (f) mobilitzi emocions, sentiments, opinions, judicis i interessos diversos, que puguin implicar directa o indirectament a l'alumnat.

Tothom va insistir-hi en què els PSR o QSV són un contingut a ensenyar i a aprendre, però cal reconèixer que són un contingut que es troba al 'límit' de les as-

signatures escolars o de les disciplines, perquè són plantejaments inter/transdisciplinars, i per tant no en responen només a una única. De vegades, es confonen amb l'estudi de cas i es pensa que són una metodologia.

Al llarg de totes les jornades, es van utilitzar els dos conceptes de manera indistinta: 'qüestions socialment vives' i 'problemes socials rellevants'. Però l'anàlisi de la bibliografia presentada i de les experiències, sembla que permet l'establiment d'algunes precisions o característiques més pròpies d'un que de l'altre. Així, es podria dir que:

- les qüestions socialment vives (QSV) són continguts significatius i vius per l'alumnat, perquè tenen idees prèvies sobre la temàtica, formen part del context dels estudiants i per tant els hi són propers, i són situacions efímeres i canvien constantment;
- els problemes socials rellevants (PSR) no sempre són significatius ni vivencials per l'alumnat, però en canvi sí que ho són per la societat, i es poden abordar des de diverses escales temporals i espacials.

Però malgrat aquestes diferències, hi ha moltes característiques en comú –malgrat provenir de tradicions diferents, la francòfona (QSV) i l'anglòfona (PSR)– com ara que sempre fan referència a problemes i situacions «autèntiques», suposen experiències i vivències per a l'alumnat, plantegen problemes, situacions o conflictes candents, i proposen plantejaments problemàtics i controvertits, que generen qüestions i debats oberts i actuals, sense consens, per la qual cosa no són qüestions escolars tradicionals consensuades.

(2) Les finalitats de treballar PSR o QSV a l'aula de les ciències socials

La incorporació de les QSV o PSR a les aules implica que es porten a terme una sèrie d'objectius que permeten i faciliten el desenvolupament de la competència social i ciutadana. Els més repetits han estat els que s'exposen a continuació.

- Construir supòsits i plantejar-se preguntes i dubtes, per posteriorment analitzar-los, comprovar-los i/o refutar-los (l'evolució humana, diferències entre musulmans i cristians a l'edat mitjana...), ja que d'aquesta manera els alumnes podran reconstruir els coneixements propis a partir de la contrastació d'interpretacions diferents i contraposades (el conflicte Israel-Palestina, els conflictes fronteres, els processos migratoris, les causes de l'exili...).
- Buscar informació, organitzar-la, sistematitzar-la, per ser comunicada de manera entenedora i efectiva (problemàtiques abordades des del programa de ràdio, propostes de millora als barris...), la qual cosa els facilitarà acceptar la incertesa i la inseguretat, com a elements a tenir en compte en la presa de decisions individuals i col·lectiva (la construcció del futur...).

- Analitzar processos històrics que han donat lloc a situacions problemàtiques en el present, per valorar els canvis i continuïtats (la construcció de la memòria històrica en moments de transició política –dictadura xilena o dictadura franquista, les representacions socials sobre fets històrics rellevants–conquesta d'Amèrica...), i poder anar superant els estereotips, els prejudicis i les simplificacions, i desenvolupar el pensament dialèctic (conflictes candents i presents als mitjans de comunicació, les representacions sobre el descobriment/conquesta d'Amèrica, els immigrants...).
- Fomentar el desenvolupament i la formació del pensament social, fent especial incidència en el pensament històric i social, crític i creatiu (la causalitat dels problemes, la narració dels fets, l'empatia històrica vers els protagonistes...), a partir de l'aprenentatge de l'argumentació, la negociació, l'arribada a consensos, per comprometre's a nivell individual i col·lectiu (les propostes per garantir la sostenibilitat, les alternatives per assolir una ciutadania democràtica basada en valors democràtics...).
- Coavaluar i autoavaluar els processos d'aprenentatge, propis i dels companys (el programa de ràdio, els debats, les propostes de millora...).

En definitiva, totes les propostes, des de les més teòriques a les més pràctiques, van plantejar que la finalitat de la incorporació dels PSR o QSV permetien que els alumnes aprenguessin a debatre i intercanviar idees i arguments fonamentats en informacions contrastades, cosa que els facilitava comprendre millor la complexitat del món, i construir models interpretatius propis i contrastats, des de la transdisciplinarietat.

(3) L'aprenentatge o el desenvolupament del pensament crític i creatiu

Tenint en compte les finalitats exposades al punt anterior, en els debats que es van produir després de cadascuna de les presentacions, van evidenciar que incloure QSV o PSR a les classes de ciències socials, geografia i història permetia formar perquè els alumnes fossin capaços de: (a) analitzar i interpretar informació de fonts diverses; (b) detectar i valorar les incongruències, manipulacions i incoherències; (c) comprometre's amb els Drets Humans i la Pau; (d) prendre decisions per actuar críticament en contextos diversos i controvertits; i, (e) proposar resolucions o alternatives a problemes de la vida quotidiana des de l'ètica personal i social.

De la mateixa manera, l'anàlisi de tots els exemples que es van presentar, bé com a exemple d'un plantejament teòric o com a experiència innovadora aplicada a l'aula, va posar de manifest que les temàtiques més seleccionades fan referència a: la història recent-present, la memòria històrica, l'educació per al futur, l'educació per a la ciutadania, l'educació per a la sostenibilitat, l'estudi de conflictes, l'anàlisi de l'alteritat, i la formació política democràtica, totes elles abordades des de diverses dimensions temporals (consciència històrica) i espaials (joc d'escales entre el local i el global).

(4) *L'ensenyament o una «didàctica difícil» i la necessitat de realitzar una «transposició pròpia»*

Pel que fa als reptes del que suposa ensenyar mitjançant PSR o QSV, van haver dues ponències que ho van abordar de manera directa: la de Brusa i Musci, i la de Tutiaux-Guillon. Ambdues van afirmar que la seva incorporació implica un plantejament de les unitats didàctiques o projectes més complex, ja que la quantitat de recursos, estratègies i metodologies a utilitzar ha de ser molt variada i diversa ('didàctica difícil') i la selecció i seqüenciació dels continguts molt justificada ('transposició pròpia'), ja que cal ser coherent amb les finalitats i els objectius que es plantegen. El repte és gran.

Segons les dues ponències, i l'anàlisi de les reflexions aportades per les recerques i les experiències dels docents, la dificultat es troba bàsicament en què cal saber, com ensenyar a: (a) plantejar «bones preguntes» que facin pensar, reflexionar, comparar, opinar; (b) establir relacions temporals passat-present per desenvolupar el pensament històric, crític i creatiu, i aprendre el futur; (c) crear espais als alumnes perquè puguin pensar i plantejar resolucions possibles i probables, tot i que també –i perquè no– desitjables, impossibles o improbables; (d) contextualitzar i tenir en compte les escales temporals i espaials de manera significativa, ja que no es pot descontextualitzar ni perdre la vivacitat de la temàtica; (e) mantenir la complexitat dels fenòmens i dels processos, tot i plantejant-lo de manera simplificada; (f) identificar quins han estat i qui són els personatges que han participat en la construcció de les interpretacions i visions per comprendre l'origen i el desenvolupament del fenomen, i pensar en possibles alternatives al present; i, (g) utilitzar analogies, comparacions i metàfores (sempre i quan siguin científiques), per poder establir relacions temporals i espaials allunyades.

Evidentment, aquest plantejament genera força inseguretats entre un sector del professorat, que ha d'acceptar i assumir que no hi ha respostes satisfactòries, ni tancades, ni consensuades.

(5) *Les resistències, obstacles i dificultats que genera a l'aula*

Al fil del punt anterior, que fa referència a les implicacions en l'ensenyament, es va insistir en què cal superar algunes inèrcies que de vegades s'instal·len a les aules. Algunes d'elles serien superar:

- l'ús del llibre de text com a únic recurs a l'aula, ja que dona una imatge simple, única i estereotipada dels fets i fenòmens, i les classes transmissives, que tendeixen més a descriure, que a explicar, justificar i interpretar;
- el límit de les disciplines i dels plantejaments tradicionals, i optar per plantejament més inter- i transdisciplinars, tot abandonant els plantejaments més propis d'unes ciències socials ubicades en el paradigma 'positivista';
- l'estructura rígida de l'organització horària dels centres i potenciar la col·laboració i coparticipació entre docents i entre centres, així com el fet de

- superar la dicotomia i la separació entre el que passa ‘dins’ de l’escola i el que passa ‘fora’;
- la por a les inseguretats, incerteses i controvèrsies que es puguin generar a l’aula, i de les que potser no se’n té resposta; així com,
  - la pretesa voluntat de ser neutral, imparcial i objectiu en les explicacions que es fan a l’aula, tot i que el posicionament no ha de ser mai adoctrinador, però sí crític; i,
  - l’escassetat o falta materials reelaborats per ser treballats directament a l’aula.

Moltes d’aquestes inèrcies o dificultats, a vegades impossibiliten, o no fan fàcil, que els PSR o les QSV es facin un lloc a la classe de ciències socials. No obstant, la valoració que reiteradament es va explicitar és que malgrat tot, un cop superades les primeres pors, el grau de satisfacció compensa les dificultats, tant per al mestre com per a l’alumnat, però també per al centre i les famílies.

Tres frases per recordar

Finalment, i per acabar aquestes conclusions, s’han triat tres frases que considero, sintetitzen les idees compartides al llarg dels tres dies de treball.

- «Cal ensenyar QSV per poder decidir quin futur volem com a ciutadans democràtics» (M. Garrigó).
- «El passat dóna sentit al present, i construeix les expectatives de futur, fet important, perquè la representació del futur influeix en la presa de decisions» (C. Anguera).
- «Cal aprendre Història i Ciències Socials, perquè no ens robin el futur» (A. Santisteban – J. Pagès).